
بخش دوم:
سیاست‌های برخاسته از تفاوت
نرخ ارز در اقتصاد کشور

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

«مابه‌التفاوت نرخ ارز» یکی از مباحث بحث‌انگیز در طول سال‌های اجرای سیاست چندگانگی ارزش برابری پول ملی بوده است. موضوع از آن جهت مطرح شده است که دریافت مابه‌التفاوت سبب می‌شود که افزونه حاصل شده به دولت انتقال یابد در حالی که بخشی که ارز به نرخ ارزان دریافت می‌کند، به قاعده عرف بخشی است که افزونه‌ای را نصیب خود می‌سازد. دولت با ایجاد حساب ذخیره تعهدات ارزی در قانون بودجه سال ۱۳۷۲ برای نخستین بار زمینه‌ای را فراهم کرد که براساس آن امکان استفاده از منابع ارزی در جهت کنترل بار بدهی‌های خارجی فراهم شد، در عمل حساب ذخیره تعهدات ارزی به یک حساب انباشت ما به التفاوت دریافت نشده نرخ ارز مبدل گشت و در طول زمان دولت به این نتیجه رسید که باید به نوعی برای تسویه این حساب از اقتصاد ملی تأمین مالی نماید. در این وضعیت بود که دولت برای دریافت مابه‌التفاوت نرخ ارز به سرمایه‌گذاران بخش خصوصی روی آورد تا آنها را ملزم نماید که بابت ارزهایی که در گذشته و با نرخ‌های رایج زمان خریداری کرده بودند، مابه‌التفاوت بپردازند. این وضع سبب شد که بار مالی زیادی بر بخش خصوصی وارد آید و در عمل کشمکش برای مدت درازی آغاز شود.

گزارشی درباره «ماهه التفاوت نرخ ارز»^۱

چکیده

گزارشی «درباره ماهه التفاوت نرخ ارز» یکی از مطالب منتشر شده مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی است که ضمن اشاره به سیر زمانی دریاقت ماهه‌التفاوت نرخ ارز در سیاست‌های بانک مرکزی به بررسی آثار اجرای این سیاست می‌پردازد.

مقدمه

بر اساس مطالعات متعدد، اقتصاد ایران وابستگی شدیدی به درآمدهای نفتی و ارز حاصل از آن داشته و دارد و هر زمان درآمد حاصل از صادرات نفت کاهش یافته، بخش‌های مختلف اقتصادی با مشکلات فراوانی روبرو شده است. به عبارتی چنین به نظر می‌رسد که یکی از ابزارهای مهم جهت رونق اقتصاد ایران، علاوه بر ایجاد یک مدیریت کارآمد و برنامه‌ریزی کلان و اتخاذ سیاست‌های مالی و پولی هماهنگ با شرایط زمان، اتخاذ سیاست‌هایی جهت به دست آوردن منابع پایدار ارزی است. به همین علت نیز از ابتدای برنامه اول توسعه اقتصادی بعد از انقلاب سیاست‌هایی در جهت تأمین ارز مورد نیاز برای واردات کالاهای سرمایه‌ای، مواد واسطه‌ای و اولیه پیاده شد که از آن جمله می‌توان به واردات با شرایط فاینانس (اعتبار میان مدت)، یوزانس (اعتبارات کوتاه مدت) و واردات بدون انتقال ارز و... اشاره نمود.

از طرف دیگر، در برنامه اول، سیاست‌های تعدیل از جمله در مورد نرخ ارز مدنظر قرار گرفت. این موضوع (تعدیل نرخ ارز) به همراه سر رسید زمان بازپرداخت بدهی‌های حاصل از واردات گذشته مشکلات عدیده‌ای را برای استفاده کنندگان از اعتبارات کوتاه مدت و میان مدت و حتی بانک مرکزی به وجود آورد. چرا که این بانک باید دلار را به قیمت مشخص نشده در قوانین بودجه سنواتی از دولت خریداری کند و بدهی‌های ارزی را بپردازد در حالی که ارزش ریالی این بدهی‌ها را قبلاً با نرخ رسمی ۷۰ ریال و

۱. این گزارش در دفتر بررسی‌های اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس در بهمن ماه ۱۳۷۷ تهیه و با شماره ۲۸/۴۰۴۲۸ منتشر گردیده است.

ترجیحی ۶۰۰ ریال از واردکنندگان دریافت نموده بود. برای حل این مشکل دریافت مابه‌التفاوت ارزش ریالی ارز شناور با ارز رسمی و ترجیحی دریافتی از واردکنندگان به اجرا درآمد که خود نتایج مختلفی را به بار آورد. مطالعه حاضر سعی دارد که به طور خلاصه، در چارچوب تحلیلی ضمن مروری اجمالی به سیر زمانی چگونگی ایجاد مشکل مابه‌التفاوت نرخ ارزی در سال‌های قبل، کمیت و کیفیت بخشنامه‌ها و مصوبات مرتبط با این موضوع را بررسی و آنگاه آثار این سیاست را به لحاظ اقتصادی، توزیعی، تولیدی و... ارزیابی نماید و در انتها جمع‌بندی را از آنچه گفته شد داشته باشد.

سیر زمانی دریافت مابه‌التفاوت نرخ ارز

همزمان با خاتمه جنگ تحمیلی، اقتصاد کشور با مشکلات فراوانی روبه‌رو شد. تولید سرانه ملی به رقمی معادل ۵۰ هزار ریال (برابر با ۲۱ سال پیش از آن) رسیده بود، ظرفیت خالی واحدهای تولیدی، مستهلک شدن ماشین‌آلات صنعتی و نرخ پایین بهره‌وری آنان از جمله مهم‌ترین این مشکلات به ویژه در زمینه تولید بود. با چنین وضعی، هدف اصلی برنامه اول آن بود که بخش‌های تولیدی نظیر کشاورزی، صنعت، خدمات و... رشد کنند و صنعت نیز به عنوان محور توسعه قلمداد شود.

برای ایجاد رونق اقتصادی، نیاز به منابع ارزی فراوان بود و این مسأله با توجه به ساختار تولید کشور - که ریشه در تاریخ صنعتی شدن کشور دارد- طبیعی بود. در برنامه اول توسعه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی (۱۳۷۳-۱۳۶۸) برای تأمین نیازهای ارزی کشور علاوه بر اعتبارات ارزی پیش‌بینی شده از محل درآمدهای نفتی، مبلغ ۷/۵ میلیارد دلار نیز به صورت اعتبارات میان مدت (فایتانس) در نظر گرفته شد تا به بخش صنعت اختصاص یابد.^۱ بدیهی است در آن زمان انتظار می‌رفت که این ارز به صورت ارزان در اختیار متقاضیان قرار گیرد. برای همین واردکنندگان کالاها اعم از سرمایه‌ای، مواد اولیه و مصرفی و غیره به طرق مختلف از قبیل بدون انتقال ارز و خرید نقدی با ارز رسمی (۷۰ ریال) و ترجیحی (۶۰۰ ریالی) اقدام به واردات کردند. حتی پس از سال ۱۳۶۹ با توجه به محدودیت‌های ارزی (نسبت به تقاضای موجود) به صنایع کشور توصیه شد که خرید خود را به صورت مدت‌دار (یوزانس و فایتانس) انجام دهند. این توصیه باعث گردید تا نظام بانکی به فروشندگان خارجی بدهکار شود هر چند واردکنندگان کالا، ارزش ریالی را هنگام ترخیص با بانک‌های عامل تسویه می‌کردند.

از طرف دیگر، نظام بانکی در زمان بازپرداخت بدهی‌های ارزی با مشکلی عجیب،

۱. اسکندانی، حمید. «درباره مابه‌التفاوت گشایش اعتبار ارزی»، مجله صنعت و مطبوعات، شماره ۶۱، اردیبهشت ۱۳۷۷، ص ۴۲-۲۸.

روبه رو شد. این مشکل ناشی از عدم هماهنگی و برنامه ریزی در سیاست های کلان ارزی بود زیرا پس از یکسان سازی نرخ ارز (از ابتدای سال ۱۳۷۲) هیأت وزیران بر اساس مصوبه مورخ ۱۳۷۲/۱۰/۲۵ مقرر نمود که بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مکلف است ارز حاصل از فروش هر محموله نفت خام یا فراورده های نفتی را در زمان وصول ارز به نسبت ۵۸ درصد شناور و ۴۲ درصد نرخ مقرر در ردیف (۱) بند (الف) تبصره ۲۹ قانون بودجه سال ۱۳۷۱ (هر دلار ۷۰ ریال) به ریال تبدیل و وجوه حاصل را به حساب درآمدهای عمومی (خزانه کشور) واریز کند.

البته، این نسبت (۵۸ درصد و ۴۲ درصد) طبق صورت جلسه هیأت وزیران در تاریخ ۱۳۷۲/۱۰/۲۵ تغییر نمود و به ۹۰ درصد شناور و ۱۰ درصد ۷۰ ریالی رسید و در انتهای سال، مجدداً به نسبت ۱۰۰ درصد شناور و صفر درصد نرخ رسمی تغییر یافت. در ابتدای سال ۱۳۷۳ و بر اساس بند «د» تبصره ۲۹ قانون بودجه، مجدداً بانک مرکزی موظف شد ارز حاصل از فروش هر محموله نفت خام یا فراورده نفتی را هنگام وصول ارز، به نسبت ۸۵ درصد نرخ شناور و ۱۵ درصد نرخ رسمی ۷۰ ریالی تبدیل و وجوه حاصل را از طریق حساب ذخیره تعهدات ارزی به حساب عمومی و به نام خزانه واریز کند. علاوه بر آن، بانک مرکزی مکلف شد خالص درآمد حاصل از خرید و فروش ارز در بازار مداخله ای را به حساب ذخیره تعهدات ارزی منظور نماید. همچنین در این تبصره تأکید شد که حساب ذخیره مذکور صرفاً جهت پرداخت تعهدات ارزی در سال جاری خواهد بود و دولت - بدون اجازه مجلس شورای اسلامی - حق هیچ گونه تعرضی، به غیر از مورد فوق در حساب مذکور را نخواهد داشت.

در سال ۱۳۷۴ اعمال دو نرخ متفاوت برای درآمدهای حاصل از فروش صادرات نفت منسوخ و بند الف تبصره ۲۹ قانون بودجه سال ۱۳۷۴ کل کشور به شکل زیر از تصویب مجلس گذشت:

کل درآمدهای ارزی حاصل از صادرات نفت و فراورده های آن و میعانات گازی شرکت ملی نفت ایران در سال ۱۳۷۴ به نرخ شناور به حساب خزانه (درآمد عمومی) واریز می شود. معادل تفاوت قیمت رسمی ارز، در پایان اسفند ۱۳۷۱ و نرخ شناور (هر دلار ۱۷۵۰ ریال) به میزان ۱,۶۴۱,۰۰۰,۰۰۰ دلار (ناشی از کاهش تعهدات ارزی کشور) از محل اعتبار ردیف ۷۰۱۲۱۲ قسمت چهارم این قانون به بانک مرکزی اختصاص می یابد. به علاوه بند (۲) قسمت «ج» از تبصره مذکور مقرر داشت که مجموعه سیاست های بازرگانی و ارزی کشور در سال ۱۳۷۴ باید به گونه ای باشد که سر جمع تعهدات ارزی کشور از کلیه منابع تا پایان سال حداقل ۱,۶۴۱,۰۰۰,۰۰۰ میلیون دلار کمتر از ابتدای سال باشد. بدین ترتیب از ابتدای سال، مسئله اعمال نرخ های مختلف در محاسبه درآمد حاصل از صادرات نفت و مآلاً، انباشت آن در حساب ذخیره تعهدات ارزی متفی گردید. در همین

راستاد در بند «س» تبصره ۲۲ قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی و... تاء کید شد که «تنظیم جریان ریالی بازپرداخت تعهدات خارجی تنها از طریق قانون بودجه سالانه انجام خواهد گرفت و استفاده از روش های دیگر از جمله ایجاد حساب ذخیره تعهدات برای این امر ممنوع است».

در سال ۱۳۷۵ به خاطر وجود مشکلات عدیده، این کار صورت نگرفت و طبق بند «ج» تبصره ۲۹ سال ۱۳۷۵ عنوان شد که جریان ریالی بازپرداخت تعهدات خارجی، باید به روش های ذیل انجام گیرد، ضمن آن که براساس مجوز دریافتی، مفاد این مصوبه به سال ۱۳۷۴ نیز تعمیم یافت:

- ۱- اعتبارات منظور در قانون بودجه سال ۱۳۷۵.
 - ۲- مابه التفاوت دریافتی اعتبارات اسنادی گشایش یافته با نرخ های کمتر از نرخ شناور در سنوات قبل برای واردات کالاهای سرمایه ای تولیدی.
 - ۳- بانک مرکزی مجاز است تا معادل وجوه دریافتی بابت پیش دریافت اعتبارات اسنادی، مانده حساب ذخیره تعهدات ارزی را در دفاتر بانک بدهکار نماید.
- همچنین در بند ج تبصره ۲۹ قوانین بودجه سال ۱۳۷۶ نیز جریان ریالی بازپرداخت تعهدات خارجی را مانند سال های گذشته به طور صریح روشن بیان نموده است. ضمن آن که در این بند از تبصره ۲۹ سال های فوق الذکر تصریح شده که بدهی اشخاص بابت واردات کالاهای سرمایه ای تولیدی از تاریخ شروع بهره برداری تاسیسات ایجاد شده و ظرف مدت ۵ سال وصول خواهد شد. قابل ذکر است که در ماده (۱) آیین نامه اجرایی جزء (۱) بند «ج» تبصره ۲۹ قانون بودجه سال ۱۳۸۰ کل کشور آمده است. کلیه مصوبات کمیته موضوع بند «ز» مصوبه شماره ۳۴/م/۵۸ مورخ ۱۳۷۴/۶/۱۶ شورای اقتصاد و بند «ج» تبصره ۲۹ قانون بودجه سال های ۱۳۷۵، ۱۳۷۶، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸ و ۱۳۷۹ کل کشور در مورد نحوه معافیت یا پرداخت مابه التفاوت نرخ ارز، در سال ۱۳۸۰ نیز معتبر است».

بررسی روند بخشنامه های بانک مرکزی در ارتباط با مابه التفاوت نرخ ارز جدول ۱ پیوست، فهرست بخشنامه ها مرتبط با دریافت مابه التفاوت نرخ ارز را که عموماً توسط اداره سیاست ها و مقررات ارزی بانک مرکزی به بانک های عامل ابلاغ شده نشان می دهد. تعداد این بخشنامه ها تا اواسط سال ۱۳۷۷ به ۲۲ مورد می رسد که در این میان، تعداد زیادی از آنها یا پیرو بخشنامه های قبل از خود بوده یا آن که در جهت تکمیل و تصریح بخشنامه های ماقبل، صادر شده اند. در ادامه، خلاصه ای از بخشنامه های مهم ذکر می شود:

- ۱- بخشنامه شماره $\frac{۶۰/۱۰۹۷}{۷۷/۶/۲۹}$ چگونگی اخذ مابه التفاوت نرخ ارز اعتبار و پروات اسنادی را نشان می دهد و در بین بخشنامه ها از اهمیت بیشتری برخوردار بوده و نقش

کلیدی دارد. به طور خلاصه، آنچه از این بخشنامه استنباط می‌شود آن است که کالاهای سرمایه‌ای تولیدی بخش خصوصی - که قبل از سال ۱۳۷۴ وارد شده است - و ارزش آن جزء بدهی‌های بانک مرکزی محسوب می‌شود و نیز کالاهای مصرفی و مواد اولیه بخش غیردولتی و شرکت‌های دولتی که در سال ۱۳۷۴ و بعد از آن ترخیص می‌شوند - مشمول مابه‌التفاوت بوده و بقیه موارد از پرداخت مابه‌التفاوت معاف هستند.

۲- در بخشنامه $\frac{۶۰/۱۱۵۶}{۷۳/۹/۱۱}$ شماره میزان پرداخت مابه‌التفاوت برای اعتبارات و بروات اسنادی که مشمول پرداخت مابه‌التفاوت بانرخ صادراتی هستند ۳۰۱۵ ریال تعیین می‌شود.
۳- بخشنامه شماره $\frac{۶۰/۱۱۵۶}{۷۳/۹/۱۱}$ مربوط به تصریح بخشنامه‌های $\frac{۶۰/۱۰۸۳}{۷۳/۶/۱۷}$ و $\frac{۶۰/۱۰۹۷}{۷۳/۶/۲۹}$ است.

این بخشنامه علاوه بر تصریح چند نکته دیگر اضافه می‌کند که مهم‌ترین آنها عبارتند از:
۱- اعتبارات اسنادی مدت دار اعم از یوزانس و یوزانس داخلی نیز شامل این بخشنامه هستند.

۲- دارو، مواد اولیه دارویی و شیر خشک که تا پایان سال ۱۳۷۳ وارد گمرک شده‌اند از پرداخت مابه‌التفاوت نرخ ارز موضوع بخشنامه فوق معاف هستند.

۳- از اول سال ۱۳۷۴ پرداخت هزینه یوزانس موضوع بخشنامه $\frac{۱۳۰۶۸}{۷۳/۳/۲۶}$ به همراه سایر هزینه‌ها به عهده گشایش‌کننده اعتبار اسنادی هستند.

۴- در بخشنامه $\frac{۶۰/۱۲۰۲}{۷۳/۱۱/۱۷}$ وضعیت شرکت‌های تابعه و وابسته به وزارت نیرو در ارتباط با مابه‌التفاوت روشن شده است.

۵- در بخشنامه $\frac{۶۰/۱۰۳۷}{۷۵/۳/۲۳}$ مابه‌التفاوت مربوط به ۳۱ قلم مواد اولیه دارویی بند ج در ضمیمه آن که تا پایان سال ۱۳۷۴ وارد می‌شود از پرداخت مابه‌التفاوت معاف شده‌اند.

۶- بخشنامه شماره $\frac{۶۰/۱۱۳۰}{۷۵/۹/۸}$ روشن می‌سازد که کالاهایی که با منشاء ارز شناور تولید می‌شوند و سپس بر اساس پیمان ارزی معادل ۳۰۱۵ ریال صادر می‌شوند، باید معادل مابه‌التفاوت نرخ شناور و صادراتی را به میزان این مواد اولیه (که با ارز شناور تهیه شده‌اند) به نظام بانکی بپردازند.

۷- اطلاعیه شماره ۹۲۳ مورخ ۷۶/۲/۲۴ به استناد تبصره‌های قوانین بودجه سال‌های ۷۵ و ۷۶ مجوز استفاده از تسهیلات و پرداخت به صورت اقساطی دیون حاصل از مابه‌التفاوت برای شرکت‌های مربوطه را داده است.

۸- طبق مصوبه شماره $\frac{۱۸۳۳۷}{۷۶/۵/۳}$ هیأت وزیران علاوه بر آن که نحوه معافیت یا پرداخت مابه‌التفاوت نرخ ارز و روش‌های اخذ مابه‌التفاوت از جمله پرداخت تسهیلات بانکی برای سال ۱۳۷۶ نیز معتبر دانسته شده بلکه شرکت‌های دولتی که محصول آنان فاقد قیمت تثبیتی است از پرداخت مابه‌التفاوت ارز برای کالاهای سرمایه‌ای تولیدی معاف شده‌اند.

۹- در بخشنامه شماره $\frac{۱۵۶۷۲/۴/۸}{۷/۶/۸۴}$ اعتبارات اسنادی که با ارز حاصل از صادرات خود صادرات کننده یا از طریق آریزنامه سازمان بورس اوراق بهادار تهران گشایش شده باشند و مشمول مقررات وصولی اند به همراه کالاهای مشمول تنظیم بازار از پرداخت ما به التفاوت معاف هستند. به هر صورت با توجه به مفاد این بخشنامه‌ها این نکات قابل توجه هستند:

الف- این بخشنامه‌ها عموماً در جهت اجرای مفاد تبصره‌های قانون بودجه سال‌های مربوطه و به استناد مصوبات هیأت محترم وزیران از سوی بانک مرکزی ابلاغ شده‌اند. در واقع این تصمیمات در راستای اجرای مفاد بودجه و تصمیمات هیأت وزیران بوده است. ب- تعدد و نارسایی در بخشنامه‌ها نه تنها باعث سردرگمی بانک‌های عامل شده بلکه مخاطبان آن را اعم از بخش دولتی و غیردولتی با مشکلات عدیده‌ای مواجه ساخته است. ج- به نظر می‌رسد دستگاه‌های مختلف بر اساس قدرت چانه زنی و البته در مواردی در جهت عدالت اجتماعی و کمک به اقشار ضعیف توانسته‌اند کالاهای وارداتی شان را از پرداخت مابه‌التفاوت معاف نمایند. این دوگانگی در دریافت مابه‌التفاوت به معنای چند نرخی بودن ارز است که قیمت تمام شده کالاها را در بازار داخل متفاوت می‌سازد و لذا اجرای سیاست‌های جدید تثبیتی و کنترل قیمت را که از آبان‌ماه سال ۱۳۷۳ آغاز شد، غیرممکن و مشکل می‌کند و امکان سوءاستفاده را به افراد می‌دهد.

د- جدای از مواردی مثل کالاهایی مصرفی وارداتی، بعد از صدور بخشنامه‌ها در نهایت تنها کالاهای سرمایه‌ای تولیدی که توسط بخش خصوصی وارد می‌شوند مشمول ما به التفاوت هستند. این نکته علاوه بر آن که امکان رقابت را از بخش خصوصی در مقابل بخش دولتی می‌گیرد و حتی بعضی از طرح‌ها را، از به صرفه بودن خارج می‌سازد بلکه آثار اقتصادی و اجتماعی مختلفی را در پی دارد که در ادامه بدان اشاره می‌کنیم.

تأثیر اقتصادی دریافت مابه‌التفاوت نرخ ارز
تأثیر اقتصادی دریافت مابه‌التفاوت گشایش اعتبارات ارزی کالاهای سرمایه‌ای از بخش خصوصی را از سه جهت می‌توان مورد بررسی قرار داد.

۱- اثر آن بر وضعیت اقتصادی دولت؛

۲- اثر آن بر وضعیت اقتصادی صاحبان ماشین‌آلات؛

۳- اثر آن بر متغیرهای کلان اقتصاد کشور.

با توجه به این که بانک مرکزی در زمان گشایش اعتبار مدت دار به ازای هر دلار مبلغ ۷۰ ریال دریافت داشته ولی در سر رسید باید به ازای دریافت هر دلار از دولت، مبلغ ریالی بیشتری (به دولت) بپردازد، در نتیجه این بانک مجبور می‌شود تحت حساب ذخیره تمهیدات ارزی مبلغ بیشتری از مبلغ دریافتی از فروش ارز را به دولت بپردازد که

این کار، به مفهوم افزایش بدهی دولت به بانک مرکزی است. حال آن که با دریافت مابه‌التفاوت نرخ ارز، بدهی دولت به بانک مرکزی کاهش خواهد یافت. در نتیجه مهم‌ترین تأثیر دریافت مابه‌التفاوت بر وضعیت اقتصادی دولت کاهش حساب ذخیره تمهیدات ارزی و کاهش بدهی دولت به بانک مرکزی است. مهم‌ترین تأثیر پرداخت مابه‌التفاوت نرخ توسط واردکنندگان کالاهای سرمایه‌ای، کاهش نقدینگی آنان در کوتاه مدت و کاهش قدرت رقابت آنان در بلندمدت برای این‌گونه واحدهای تولیدی است. با توجه به این که این افراد «ارزیابان اقتصادی» سرمایه‌گذاری را با در نظر گرفتن ثبات نرخ ارز آن هم ۷۰ ریال یا ۶۰۰ ریال صورت داده‌اند این امکان وجود دارد که با افزایش نرخ ارز در حد بالایی، دیگر آن سرمایه‌گذاری دارای مزیت نسبی نباشد و عملاً از دور بازار خارج شوند.

همچنین در شرایط حاضر که اکثر واحدهای تولیدی با مشکل نقدینگی برای تأمین سرمایه در گردش مواجهند، دریافت مابه‌التفاوت موجب افزایش مصارف نقدینگی آنان شده و در نتیجه تشدید کمبود نقدینگی را به دنبال دارد. در این صورت، می‌بینیم که بسیاری از واحدهای تولیدی مشمول پرداخت با توجه به شرایط ذکر شده امکان تهیه و پرداخت مابه‌التفاوت را ندارند و حتی اگر قادر به پرداخت آن باشند دیگر امکان ادامه فعالیت را نخواهند داشت.

همان‌گونه که گفته شده، دریافت مابه‌التفاوت بدهی دولت به بانک مرکزی را کاهش و نقدینگی واحدهای تولیدی با مشکل مواجه می‌سازد. پس می‌توان گفت که دریافت مابه‌التفاوت موجب انتقال نقدینگی از بخش‌های تولیدی اقتصاد به حساب ذخیره تمهیدات ارزی و در نتیجه کاهش بدهی دولت به نظام بانکی می‌گردد. همچنین با توجه به این که در نهایت مابه‌التفاوت نرخ ارز از واردکنندگان کالاهای سرمایه‌ای دریافت می‌شود، لذا نه تنها انگیزه سرمایه‌گذاری به ویژه توسط سرمایه‌گذاران بخش خصوصی به واسطه ایجاد شرایط ناامنی و بی‌ثباتی در سیاست‌های اقتصادی دولت را کاهش می‌دهد، بلکه باعث انتقال نقدینگی از بخش‌های تولیدی به سمت تأمین بدهی دولت به نظام بانکی می‌گردد.

همچنین باید در نظر داشت که اکنون، اقتصاد کشور در وضعیت رکود تورمی به سر می‌برد و دریافت‌های دولت باید از بخش‌های تولیدی، کم و بالعکس پرداخت‌های آن به این بخش نیز افزایش یابد.

- پس دریافت مابه‌التفاوت نرخ ارز به صورت مستقیم از واحدهای تولیدی در شرایط رکود تورمی نمی‌تواند کار صحیحی باشد و دولت می‌تواند با توجه به توان بالقوه بخش‌های سودآور غیرمولد بخش‌های نظیر سفته‌بازی، دلالی و بورس بازی - که بخش اعظم نقدینگی جامعه در آنها متمرکز است - حساب ذخیره تمهیدات ارزی را با دریافت

مالیات‌های خاص از آنان تسویه نماید. در کنار این مسائل، باید به این نکته مهم نیز اشاره کرد که به طور کلی، دریافت مابه‌التفاوت موجب کاهش نقدینگی بخش‌های تولیدی و در نتیجه، کاهش انگیزه تولید و سرمایه‌گذاری (در بخش غیر دولتی) خواهد شد.

جمع‌بندی

عدم هماهنگی در برنامه‌ریزی‌های کلان اقتصاد کشور (در زمینه ارائه تسهیلات ارزی به بخش‌های تولیدی از جمله صنعت و یکسان‌سازی نرخ ارز) و عدم پیش‌بینی اعتبار کافی در بودجه سنواتی، باعث شد تا حساب «ذخیره تعهدات ارزی» از همان اوایل شکل‌گیری با کسری مواجه شود که این کسری، اثرات خود را بر پایه پولی و در نتیجه افزایش حجم نقدینگی و در نهایت تورم جامعه بر جا گذاشت. برای نمونه در همان ۲ سال اول پس از یکسان‌سازی نرخ ارز (سال‌های ۱۳۷۲ و ۱۳۷۳) جمعاً حدود ۱۲۲۰۵/۳ میلیارد ریال بر بدهی دولت به بانک مرکزی افزوده شد که قسمت اعظم افزایش پایه پولی طی این مدت را تشکیل داد.

برای تأمین این کسری، دریافت مابه‌التفاوت نرخ ارز از واردکنندگان کالا، یکی از راه‌ها بود که عملاً از سال ۱۳۷۴ به اجرا گذاشته شد. اما این راه حل، نه برای تمامی کالاها بلکه برای کالاهای وارداتی سرمایه‌ای - که با ارزش دلار معادل ۷۰ ریال و ۶۰۰ ریال وارد شده بودند - به اجرا گذاشته شد. به عبارتی، کالاهای مصرفی، شرکت‌های دولتی، طرح‌های عمرانی ملی و... از پرداخت مابه‌التفاوت معاف شدند و شرکت‌های تولیدی، بایستی بار این عدم هماهنگی را به دوش بکشند و با پرداخت مابه‌التفاوت، کسری حساب ذخیره تعهدات ارزی را جبران کنند. البته در کنار این راه حل، سیاست‌هایی از قبیل تودیع ۹۰ درصد از پیش دریافت‌های بانک‌ها از مشتریان بابت اعتبارات اسنادی گشایش یافته نزد بانک مرکزی، ممنوعیت استفاده از حساب ذخیره ارزی در سال ۱۳۷۴ و... نیز به اجرا گذاشته شد که عملاً موفق نبودند.

به نظر می‌رسد که در پی اجرای سیاست‌های تعدیل نرخ ارز و در نظر گرفتن این نکته که طبق قانون برنامه دوم توسعه، جریان مربوط به دریافت‌ها، پرداخت‌ها و تعهدات ارزی کشور باید به گونه‌ای تنظیم شوند که هر سال معادل ۱/۶ میلیارد دلار از کل تعهدات ارزی کشور کسر شده و مابه‌التفاوت ریالی برای تسویه حساب ذخیره تعهدات به بانک مرکزی پرداخت گردد، باید کسری حساب ذخیره تعهدات تأمین شود.

دریافت مابه‌التفاوت از بخش صنعت و سایر بخش‌های تولیدی (غیر دولتی) دارای منطق اقتصادی نیست زیرا:

۱- صنایع کشور با اعتماد و اطمینان به ثبات مقررات و اتکا به استراتژی‌های برنامه‌های اول و دوم توسعه اقدام به اجرای طرح‌های سرمایه‌گذاری نموده و بر این گمان بوده‌اند

۲- طبیعی است که بسیاری از صنایعی که با نرخ‌های رسمی و رقابتی پروژه‌های توسعه خود را ارزیابی کرده‌اند با نرخ شناور توجیه اقتصادی ندارند و لذا چنانچه بانک‌های عامل در دریافت این مابه‌التفاوت اصرار و پافشاری کنند به ناچار اینان از صحته تولید و رقابت خارج خواهند شد.

۳- بخش صنعت در حال حاضر با مشکلات بسیار دشواری از لحاظ نقدینگی در شرایط رکود تورمی روبه‌رو است. در وضعیت مورد اشاره، این مطالبه به مجموعه مشکلات افزوده و فشار مضاعفی بر آنان وارد می‌نماید. علاوه بر این گشایش کنندگان اعتبارات مدت دار (یوزانس) به دلایلی از قبیل موارد زیر، خود را مستحق چنین پرداختی نمی‌دانند. ۳-۱- به رغم مدت دار بودن گشایش اعتبار، بانک‌های عامل به صورت روش نقدی عمل کرده و تمام هم ارزی ریالی گشایش را در موقع گشایش اعتبار یا مبادله اسناد حمل (به فاصله حداکثر ۴ ماه از زمان گشایش اعتبار) از گشایش کنندگان دریافت داشته‌اند.

۳-۲- بانک‌های عامل نه تنها در زمان مبادله اسناد حمل - طبق تعهدات سپرده شده یا در سررسید مدت - مبالغ دریافتی را به کارگزار خارجی نپرداختند بلکه به علت محدودیت ارزی - که در منابع مالی کشور به وجود آمده بود - پرداخت را از طریق «استمهال» به تأخیر انداختند و ایجاد این فاصله با تغییر و کاهش ارزش پول داخلی و افزایش قیمت ارز مصادف گشت و در نتیجه، تعدادی از صنایع کشور به طور ناخواسته در مسیر این مطالبه قرار گرفتند.

علی‌ای‌الحال، با توجه به موارد فوق، می‌توان پیشنهاد زیر را جهت جبران کسری حساب ذخیره تعهدات ارزی - به جای دریافت مابه‌التفاوت از صنایع - ارائه نمود: تخصیص مبلغ ریالی مناسب در بودجه سالانه به منظور تأمین میزان مورد نیاز جهت تسویه بدهی‌های سررسید شده، از طرق مختلف نظیر دریافت مالیات‌های خاص از فعالیت‌های غیرمولد که عمده نقدینگی جامعه را به سمت خود می‌کشند و فروش دارایی‌های دولت در قالب اهداف خصوصی سازی یا حتی کاهش هزینه‌های دولت جنبه عملی به خود گیرد.

اگر صاحبان واحدهای تولیدی (مشمول پرداخت مابه‌التفاوت) اقدام به واگذاری واحد تولیدی خود کنند، دولت باید مالیات بر ارزش افزوده از آنان دریافت کند.

منابع:

«چالش‌های نقدینگی در بخش صنعت»، ۱۳۷۷.

مجلس شورای اسلامی، «قوانین بودجه سنواتی»، سال‌های مختلف.

انبار جدول پیوسته خلاصه‌ای از بخشنامه‌ها و مصوبات مرتبط با دریافت مطالبات

ردیف	شرح	موضوع	بلاغ کننده	تاریخ شماره
۱	مصوبات از ابتدای اسفند و پروت و وصولی و مراد الزامی از پرداخت طلب متکرر معاف هستند.	مصائب مستهای از ۱۳۸۷ تاکنون	لارده مسیحی‌ها و مشورت لارده بانک مرکزی	۱۳۷۳/۱۲ ۶-۱۰۵۱
۲	از بانکها خواست شد تا مراد و مشمول معافیت مزبور را به صورت قیام و معطلات و غیره بانک مرکزی اعلام کنند تا پس از تأیید در محل حساب و برآمدن از حساب‌های قرض بانک متکرر اقدام لازم را معمول نمایند.	مطالبات تشریح حساب‌های	لارده مسیحی‌ها و مشورت لارده بانک مرکزی	۱۳۷۳/۱۲ ۶-۱۱۳۳
۳	کلیه وجوه وصول شده بابت مطالبات تشریح از اول اسفند و پروت است و بابت مطالبات تشریح تا تاریخ ۱۳۸۷ معاف است و بابت مطالبات تشریح تا تاریخ ۱۳۸۷ معاف است و بابت مطالبات تشریح تا تاریخ ۱۳۸۷ معاف است.	مطالبات تشریح از اول اسفند و پروت است	لارده مسیحی‌ها و مشورت لارده بانک مرکزی	۱۳۷۳/۱۲ ۶-۱۱۳۳
۴	در صورت وصول شده بابت مطالبات تشریح از اول اسفند و پروت است و بابت مطالبات تشریح تا تاریخ ۱۳۸۷ معاف است و بابت مطالبات تشریح تا تاریخ ۱۳۸۷ معاف است.	مطالبات تشریح از اول اسفند و پروت است	لارده مسیحی‌ها و مشورت لارده بانک مرکزی	۱۳۷۳/۱۲ ۶-۱۱۳۳
۵	در صورت وصول شده بابت مطالبات تشریح از اول اسفند و پروت است و بابت مطالبات تشریح تا تاریخ ۱۳۸۷ معاف است و بابت مطالبات تشریح تا تاریخ ۱۳۸۷ معاف است.	مطالبات تشریح از اول اسفند و پروت است	لارده مسیحی‌ها و مشورت لارده بانک مرکزی	۱۳۷۳/۱۲ ۶-۱۱۳۳
۶	در صورت وصول شده بابت مطالبات تشریح از اول اسفند و پروت است و بابت مطالبات تشریح تا تاریخ ۱۳۸۷ معاف است و بابت مطالبات تشریح تا تاریخ ۱۳۸۷ معاف است.	مطالبات تشریح از اول اسفند و پروت است	لارده مسیحی‌ها و مشورت لارده بانک مرکزی	۱۳۷۳/۱۲ ۶-۱۱۳۳
۷	در صورت وصول شده بابت مطالبات تشریح از اول اسفند و پروت است و بابت مطالبات تشریح تا تاریخ ۱۳۸۷ معاف است و بابت مطالبات تشریح تا تاریخ ۱۳۸۷ معاف است.	مطالبات تشریح از اول اسفند و پروت است	لارده مسیحی‌ها و مشورت لارده بانک مرکزی	۱۳۷۳/۱۲ ۶-۱۱۳۳
۸	در صورت وصول شده بابت مطالبات تشریح از اول اسفند و پروت است و بابت مطالبات تشریح تا تاریخ ۱۳۸۷ معاف است و بابت مطالبات تشریح تا تاریخ ۱۳۸۷ معاف است.	مطالبات تشریح از اول اسفند و پروت است	لارده مسیحی‌ها و مشورت لارده بانک مرکزی	۱۳۷۳/۱۲ ۶-۱۱۳۳
۹	در صورت وصول شده بابت مطالبات تشریح از اول اسفند و پروت است و بابت مطالبات تشریح تا تاریخ ۱۳۸۷ معاف است و بابت مطالبات تشریح تا تاریخ ۱۳۸۷ معاف است.	مطالبات تشریح از اول اسفند و پروت است	لارده مسیحی‌ها و مشورت لارده بانک مرکزی	۱۳۷۳/۱۲ ۶-۱۱۳۳
۱۰	در صورت وصول شده بابت مطالبات تشریح از اول اسفند و پروت است و بابت مطالبات تشریح تا تاریخ ۱۳۸۷ معاف است و بابت مطالبات تشریح تا تاریخ ۱۳۸۷ معاف است.	مطالبات تشریح از اول اسفند و پروت است	لارده مسیحی‌ها و مشورت لارده بانک مرکزی	۱۳۷۳/۱۲ ۶-۱۱۳۳

قائمة جدول پیوسته خلاصه‌ای از بخشنامه‌ها و مصوبات مرتبط با دریافت مبالغ نقدی

ردیف	تاریخ شماره	بلاغ کننده	موضوع	شرح
۱۷	۷۷/۸۱۱ ۲۰/۱۱/۷۷	لجانه مسیحتی و مقررات ارزی بانک مرکزی	حذف تسهیلات پزشکی و کسبه گونی از لیست اقلام مشمول مبالغ نقدی صادره	پیرو بخشنامه ۱۳۳۷/۸۱۱ تسهیلات پزشکی و کسبه گونی طبق تأیید وزارت صنایع با ارز صادراتی رانده شده و از لیست اقلام بخشنامه فوق حذف گردیدند.
۱۸	۷۷/۸۱۱ ۲۰/۱۱/۷۷	لجانه مسیحتی و مقررات ارزی بانک مرکزی	توضیح در خصوص سازمان‌های مشمول از معافیت‌های پرداخت مبالغ نقدی نرخ ارز تا شهریور	پیرو بخشنامه ۱۳۳۷/۸۱۱-۲۰/۱۱/۷۷، سازمان‌های مشمول تسهیلات پزشکی و کسبه گونی از لیست اقلام مشمول مبالغ نقدی حذف گردیدند. همچنین از لیست اقلام مشمول مبالغ نقدی نرخ ارز تا شهریور، سازمان‌های مشمول از معافیت‌های پرداخت مبالغ نقدی نرخ ارز تا شهریور حذف گردیدند.
۱۹	۱۳۷۷/۷۱۲ ۲۰/۱۰/۷۷	لجانه مسیحتی و مقررات ارزی بانک مرکزی	تکمیل اجراء پرونده بخشنامه فوق در سال جاری	پیرو بخشنامه ۱۳۷۷/۷۱۱ تصویب نامه ۵۸۰۰/۱۳۷۷/۷۱۱-۲۰/۱۰/۷۷، پرونده پرونده برای سال جاری نیز اتمام پذیر است.
۲۰	۷۷/۷۲۵ ۱۱/۱۱	بانک مرکزی	در خصوص دریافت بدهی ملی ناشی از مبالغ نقدی نرخ ارز تا شهریور و تسهیلات غیر نقدی (تاریفات و غیره)	لجانه مسیحتی و مقررات ارزی بانک مرکزی با استناد ماده ۱۹ قانون بودجه ۱۳۷۷/۷۱۲-۲۰/۱۰/۷۷، دریافت بدهی ملی ناشی از مبالغ نقدی نرخ ارز تا شهریور و تسهیلات غیر نقدی (تاریفات و غیره) را به بانک مرکزی واگذار نمود. همچنین بانک مرکزی موظف گردید تا نسبت به تسویه حساب مبالغ نقدی نرخ ارز تا شهریور و تسهیلات غیر نقدی (تاریفات و غیره) با بانک مرکزی اقدام نماید.
۲۱	۷۷/۸۱۱ ۲۰/۱۱/۷۷	بانک مرکزی	در خصوص پرونده‌های شریفه	۱- پرونده‌های شریفه در سال ۱۳۷۷ برابر سال ۱۳۷۶ باقی ماندند. ۲- قسمت پرونده‌های شریفه در سال ۱۳۷۷ برابر سال ۱۳۷۶ باقی ماندند. ۳- قسمت پرونده‌های شریفه در سال ۱۳۷۷ برابر سال ۱۳۷۶ باقی ماندند. ۴- قسمت پرونده‌های شریفه در سال ۱۳۷۷ برابر سال ۱۳۷۶ باقی ماندند. ۵- قسمت پرونده‌های شریفه در سال ۱۳۷۷ برابر سال ۱۳۷۶ باقی ماندند. ۶- قسمت پرونده‌های شریفه در سال ۱۳۷۷ برابر سال ۱۳۷۶ باقی ماندند. ۷- قسمت پرونده‌های شریفه در سال ۱۳۷۷ برابر سال ۱۳۷۶ باقی ماندند. ۸- قسمت پرونده‌های شریفه در سال ۱۳۷۷ برابر سال ۱۳۷۶ باقی ماندند. ۹- قسمت پرونده‌های شریفه در سال ۱۳۷۷ برابر سال ۱۳۷۶ باقی ماندند. ۱۰- قسمت پرونده‌های شریفه در سال ۱۳۷۷ برابر سال ۱۳۷۶ باقی ماندند.

فهرست جدول پیوست: خلاصه‌ای از بخشنامه‌ها و مصوبات مرتبط با امریالت ملیة انتخابات

شرح	موضوع	ایلام کننده	تاریخ شماره و جدول
<p>پیرو بخشنامه ۲۸/۱۰/۸۰-۲۸/۱۷۳۲۲۸/۱-۱ استنادی که قبل از تاریخ ۱۳۷۷/۴/۲۸ به بانک کارگزارانک شده باشد از پرداخت ملیة انتخابات بماند و رأی‌زانه معاف خواهد بود.</p> <p>۲- اعتبارات استنادی که با رأی حاصل از صادرات خود صادر کننده گذارش شده باشد و مشمول مقررات وصولی شده باشد از پرداخت ملیة انتخابات معاف هستند.</p> <p>۳- اعتبارات استنادی که با خرید و رأی‌زانه از سازمان بورس گزینش و استناد آنها مشمول مقررات وصولی گردیدند از پرداخت ملیة انتخابات معاف هستند.</p> <p>۴- استناد وصولی کلاهکی مشمول طرح تنظیم بازار همچنان از پرداخت ملیة انتخابات معاف هستند.</p> <p>۵- استناد وصولی اعتبارات استنادی رأی‌تخاکه‌ها و سازمان های دولتی که از محل بودجه عمومی دولت گذارش شده‌اند همچنان از پرداخت ملیة انتخابات معاف هستند.</p>	<p>مورد معافیت از پرداخت ملیة انتخابات طرح رأی اعتبارات استنادی گذارش یافتن</p>	<p>فهرده مسجلت‌ها و مقررات رأی بانک مرکزی</p>	<p>۱۳۷۷/۴/۲۸ ۱۷۳۲۲۸/۸ ۲۲</p>